УДК 342.7 (043.2)
DOI https://doi.org/10.32782/app.v73.2024.4

О. І. Косілова
orcid.org/0000-0002-5574-3771
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Державного податкового університету

І. П. Федірко
orcid.org/0000-0003-4626-512X
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри політології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ І СВОБОД

«Права не виникають з необхідністю із прав. Вони виникають
із міркувань, як досягнути цінностей життя»
Дж. Раз

Вступ. Права людини є універсальними за своєю природою. Ця універсальність виявляється в декількох аспектах. У трансцендентальному аспекті — це права, які кожна людина має саме як людина, незалежно від юридичного простору та історичного часу. Концепція універсальності прав людини займає чільне місце у світовій правовій та політичній культурі. Зародившись у західних країнах, вона знайшла своє закріплення у конституціях та основних законах демократичних держав, а ідея про невідчужуваність прав людини розповсюдилась серед більшості держав світу. Сьогодні важко знайти державу, яка би в тій чи іншій мірі не визнавала пріоритеність прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми знайшли своє відображення в працях сучасних науковців, зокрема: Т. Заворотченко, Е. Регушевського, О. Кушніренка, А. Колодія, І. Ієрусалімової, К. Слюсара, В. Маляренка., С. Крижанівського, В. Погорілка, П. Рабиновича, В. Буткевича, С. Федика, І. Бородіан, М. Орзіха, М. Антоновича, Я. Лазур, Ю. Размєтаєвої, У. Ільницької та інших. Питання міжнародних стандартів прав людини раніше були об'єктом досліджень таких вчених, як М. Новицького, В. Бурчи, М. Вітрука, Д. Гребенюка, А. Грабільникова, Л. Грудціна, І. Дробиша, А. Колодія, П. Рабінович, Т. Слінько, О. Наливайко. Універсальний характер прав і свобод досліджували С. Максимов, І. Фігорнюк, О. Миронюк, С. Кірсте, Дж. Раза та інші.

Метою статті є дослідження сутності та змісту універсальності політичних прав і свобод; визначення критеріїв їх універсальності; аналіз основних наукових методологічних підходів до визначення універсальності прав; визначення переліку основних універсальних політичних прав і свобод.

Виклад основного матеріалу. Універсальність прав людини означає, що держава бере на себе відповідальність перед своїм народом, світовим співтовариством за дотримання взятих за міжнародними договорами зобов'язань у сфері прав людини. Якщо ми говоримо про універсальність політичних прав і свобод, то слід відзначити той факт, що людина за своєю суттю є соціальною та політичною істотою. Про це у свій час говорив ще давньогрецький філософ Арістотель, так званою «політичною твариною». Тобто прагнення людини до участі у державних справах та політиці закладено у самій природі людини. Універсальність політичних прав також проявляється у їх закріпленні у міжнародно-правових договорах та конвенціях.

Універсальність прав людини полягає у: їх загальному характері; походженні від природи; наявність прав у людини не залежить від часу та місця; закріплюються виключно законодавством; людині від них неможливо відмовитися, тому дотримання цих прав вимагається від

кожного. Також, універсальність прав людини окреслюється фактом того, що вони спрямовані на закріплення значущості найважливіших цінностей людини (Фігорнюк І.О., 2023).

Глибокий зміст універсальності прав людини, який вимірюється правами кожного, а ядром світу права є система законодавчих актів, головне призначення яких полягає у забезпеченні соціальних, економічних, політичних, культурно-духовних умов для вільного розвитку особистості, захисті її природних, невідчужуваних прав від будь-якого протиправного посягання (Миронюк О., 2022).

Для визначення універсальності політичних прав важливо враховувати, чи можуть ці права бути захищеними і здійснюваними для всіх осіб, незалежно від їх місця проживання чи соціального статусу. Такі права мають бути відкритими для всіх і не повинні обмежуватися лише для окремих груп людей. Залежно від контексту, універсальність політичних прав може бути визначена шляхом порівняння законів та правових актів в різних країнах, дотримання міжнародних норм та стандартів, а також рівня захисту прав людини у конкретних суспільствах.

У науковій літературі існують різні підходи до визначення поняття «політичні права і свободи». Зважаючи на те, що метою статті визначено інші завдання, ніж конкретизація та аналіз наукових підходів до розуміння та визначення поняття, наведемо найбільш загальне та універсальне, на нашу думку, визначення. Отже, політичні права можна визначити як права, які гарантують індивідуальну свободу та участь в політичному житті суспільства та держави.

У сучасному розумінні до політичних прав відносять: а) право брати участь в управлінні державними справами державної влади); б) право брати участь у референдумах; в) право на звернення до органів державної влади і місцевого самоврядування, їх посадових осіб; г) право на петиції, індивідуальні й колективні звернення до державних органів і їх посадових осіб; д) право на свободу об'єднань у політичні партії та громадські організації; е) право на збори, мітинги, демонстрації, пікетування; є) право на участь в управлінні державними справами. Політичними правами також вважають право на плюралізм політичних думок та свободу слова (Гураль Л., 2016).

До них найчастіше відносять: право на свободу слова, зборів, асоціацій, виборче право, право на участь у державних справах та інші права, які є необхідними для забезпечення громадянських свобод і демократії.

Формування міжнародних стандартів політичних прав і свобод людини передбачає наявність однакових (уніфікованих) вимог для всіх держав та закріплення у їх внутрішньому законодавстві можливостей участі особи у політичному процесі та реалізації форм народовладдя; універсалізація виступає напрямом сучасної правової політики стосовно прав людини в міжнародному вимірі. Об'єктивною основою універсалізації прав людини виступає їх фактичне поширення, яке здійснюється у формі темпорального, когнітивного і функціонального поширення. Правові норми про політичні права людини стали виміром стану демократії, розвитку, прогресу держави. Політичні права і свободи закріплені у конституціях кожної сучасної демократичної держави.

Німецький філософ права С. Кірсте звертає увагу на те, що конституційні права як права позитивні мають подвійну легітимацію: матеріальну — через поняття природних прав людини, що знаходяться в їх основі, та процедурну — через їх демократичне визнання, в якому знаходить вияв політична автономія народу. Перша легітимація зумовлює універсальність прав людини, тоді як друга — накладає певні партикуляристські обмеження на цю універсальність через необхідність обов'язкового визнання прав людини певними соціальними спільнотами. Саме ігнорування цього обмеження може привести до так званого ціннісного імперіалізму стосовно інших суспільств, які мають власну концепцію того, що є для них благом (Кірсте С., 2012).

Проте головними є нормативні аспекти універсалізації прав людини, механізми їх поширення. С. Кірсте підкреслює, що всі люди, які обіймають відповідні посади, зобов'язані та мають природний дозвіл сприяти універсалізації прав людини. Однак працювати задля ідеї прав людини означає поважати їх під час такої спроби. Тому слушним є висновок дослідника про недопустимість силового нав'язування стандартів прав людини іншим народам: «…

не можна нав'язувати права людини народу, який шляхом вільного політичного самовизначення відхиляє ідею прав людини або, як мінімум, форму права людини, яку йому запропоновано. Ми можемо намагатися вести з ними дискусію, переконувати їх і допомагати представникам меншини, які вимагають поваги до своїх прав людини. Якщо існує автократичний режим, який гнобить народ, а громадяни обстоюють свої права, ми можемо допомогти їм до певної міри, в межах їхньої політичної автономії» (Кірсте С., 2012). Не можемо повною мірою погодитися з думкою дослідника, адже основною метою універсалізації прав і свобод, які є закріплені у нормах міжнародних договорів є якраз забезпечення рівності та доступності основних прав і свобод для кожної людини у світі, незалежно від місця її проживання.

Спробуємо визначити критерії універсальності політичних прав людини. Отже, політичні права і свободи будучи за своєю сутністю природними правами, таким що не потребують додаткової участі держави у їх забезпеченні, є негативними, а отже, є незалежними у просторі і часі. Реалізація політичних прав і свобод закріплюється в основному законі держави та законодавчих актах, які мають конституційне значення, а отже відповідають вимогам універсальності прав.

Дж. Раз зазначає, що додатковий вирішальний внесок прав людини у світовий порядок полягає в тому, що права індивідів посилюють тиск на держави, корпорації та міжнародні організації, які є найбільш сильними суб'єктами на міжнародній арені (Раз Дж., 2009).

Як зазначає С. Максимов, процесуальний аспект стосується інститутів, які мають легітимну владу розв'язувати спори стосовно меж прав і підтримувати їх дотримання. В ідеалі права людини мають здійснюватися без будь-якого інституційного втручання, проте вони здійснюються завдяки закону (Максимов С., 2012). Законодавче закріплення та реалізація політичних прав людини протистоїть концентрації влади в корпоративних руках. Таким чином, важливість політичних прав людини полягає в утвердженні цінності людини і перерозподілі влади від впливових суб'єктів до кожної людини і будь-якої групи та асоціації, що прагне захищати інтереси кожної людини.

Важливо наголосити на морально-ціннісному аспекті політичних прав, які за своєю сутністю базуються на праві на гідність, реалізуються завдяки принципам рівності та свободи. Права людини, й зокрема, політичні права і свободи виникають незалежно від юридичних установлень і лише визнаються в законодавстві (в широкому сенсі) як вираз моральної гідності людини. Вони спрямовані на утримання найважливіших цінностей людського життя й утвердження людини як найважливішої цінності. Участь людини в управлінні державними справами, здійснення громадського контролю за діяльністю органів державної влади, наявність механізму правового регулювання та забезпечення прав і свобод, інститут відкликання з державних посад народних обранців свідчить про практичну та процесуальну реалізацію ціннісних ідеалів.

Щодо формування універсальних міжнародних стандартів політичних прав і свобод, слід зазначити що не має єдиного спеціалізованого міжнародного акту, спрямованого на їх визначення та закріплення, натомість містяться окремі статті щодо їх закріплення містяться у низці міжнародних договорів та конвенцій. Зокрема, основоположними діючими міжнародними правовими документами у сфері становлення та захисту прав людини та громадянина, та зокрема, у сфері політичних прав, є Загальна декларація прав людини і громадянина (1948 р.), Європейська конвенція з прав людини (1950 р.), Перший додатковий протокол до ЄСПЛ (1952 р.), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.), Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965 р.), Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979 р.), Європейська конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей (1977 р.), Конвенція про статус апатридів (1954 р). та інші.

Україна як держава-засновниця ООН узяла на себе зобов'язання у галузі міжнародного співробітництва для сприяння підвищення загальної поваги й дотримання прав людини і основних свобод. Ціла низка міжнародно-правових актів стала базисом для Конституції України. Система прав і свобод людини і громадянина, зокрема політичних прав, гарантуються Конституцією України, розроблена з урахуванням міжнародних правових актів. Аналіз ста-

тей розділу ІІ Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», дозволяє дійти висновку, що Основний закон України закріпив основні міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини. В Україні вже створена значна нормативна база для забезпечення політичних прав і свобод людини і громадянина, що включає у себе такі нормативні акти: «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання» (2003 р.), «Про звернення громадян» (1996 р.), «Про громадські об'єднання» (2012 р.), «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» (2010 р.), «Про політичні партії в Україні» (2001 р.), «Про доступ до публічної інформації» (2011 р.), «Про громадянство України» (2001 р.), «Виборчий кодекс України» (2019 р.), «Про громадянство України» (2001 р.) та інші, але вона ще не є достатньо повною та потребує доопрацювання і вдосконалення.

Універсальність політичних прав і свобод також проявляється у їх тісному взаємозв'язку з демократією, адже в демократичному суспільстві права і свободи людини визначають межі влади більшості. Політичні права та свободи обмежують державну владу та реалізуються через принцип конституційності. Універсальність політичних прав і свобод також проявляється у закріпленні конституцій держав світу подібного їх переліку. До універсальних політичних прав і свобод відносимо перш за все виборче право (суб'єктивне та об'єктивне), участь у державних справах, доступ до державної служби, свобода асоціацій та зібрань тощо.

Таким чином, сучасний дискурс з прав людини відбувається в контексті зародження глобального світового порядку на основі співставлення таких понять, як «універсальність» і «культурна різноманітність». Права людини виникають незалежно від юридичних установлень і лише визнаються в законодавстві (в широкому сенсі) як вираз моральної гідності людини. Вони спрямовані на утримання найважливіших цінностей людського життя й утвердження людини як найважливішої цінності. Це такі права, від яких людина не може відмовитися і дотримання яких може вимагати від кожного.

Отже, універсальними політичними правами є такі, що визнані міжнародними документами та міжнародним правом як обов'язкові для всіх країн-учасниць. Ось декілька критеріїв, за якими можна визначити універсальність прав людини:

Міжнародна нормативна база: Універсальні права людини мають бути закріплені в основних міжнародних документах, таких як Загальна Декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права тощо.

Загальна прийнятність: універсальні права повинні бути прийняті та визнані більшістю країн у світі, без дискримінації за ознаками релігії, культури, національності тощо.

Незмінність та недоторканність: універсальні права людини повинні бути незмінними та недоторканими, не підлягати вибірковому застосуванню або відмові з боку держави чи інших суб'єктів.

Широке використання та захист: універсальні права мають бути використані та захищені у всіх країнах, незалежно від їхнього політичного, економічного та культурного контексту.

Забезпечення доступу до прав та засобів правового захисту: універсальні права мають бути доступні для всіх людей, а також повинні бути забезпечені ефективні засоби правового захисту у випадку їх порушення.

Політичні права і свободи вважаються універсальними через наступні ключові чинники:

Природність і невід'ємність. Політичні права вважаються природними для людей, що означає, що вони маються просто через те, що ми є людьми. Цих прав не можна позбавити безпідставно. Такі права, як право на свободу слова та право на участь у виборах, вважаються не тільки необхідними, але і невід'ємними для гідного та повноцінного життя.

Принципи демократії та правової держави. Політичні права та свободи є ключовими складовими демократичного суспільства та правової держави. Забезпечення цих прав є необхідним для створення суспільства, де громадяни мають можливість впливати на прийняття рішень та контролювати владу.

Історичний контекст і досвід. Досвід показує, що країни, які дотримуються принципів політичних прав і свобод, мають більш стабільні та розвинені суспільства. Це стимулює інші країни дотримуватися або прогресувати у цьому напрямку.

Ці чинники сприяють універсальному характеру політичних прав і свобод, ставлячи їх в центр розвитку гуманітарних і політичних цінностей у сучасному світі.

Основні універсальні політичні права включають:

− Право на свободу слова та інформації: гарантує можливість вільно виражати свої думки, отримувати та розповсюджувати інформацію незалежно від державного втручання.

− Право на участь у виборчих процесах: гарантує можливість кожному громадянину брати участь у виборах та бути обраним на рівних умовах.

− Право на участь у політичному житті: гарантує можливість кожному громадянину брати участь у державному управлінні, формуванні політики своєї країни, включаючи право на об'єднання в політичні партії та організації.

Висновки. Універсальність політичних прав і свобод є важливою складовою для забезпечення демократії та громадянських прав. Ці права та свободи є необхідними для забезпечення рівних можливостей для всіх громадян.

До політичних прав дослідники найчастіше відносять право на свободу слова, право на свободу зборів та асоціацій, право на участь в управлінні державними справами, участь у всеукраїнському та місцевому референдумі, вільно обирати та бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; право доступу до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування; право петицій та звернень; право на проведення мітингів та демонстрацій.

Забезпечення реалізації політичних прав і свобод є важливим аспектом демократії, оскільки це дозволяє громадянам висловлювати свою думку, впливати на прийняття політичних рішень та контролювати дії уряду. Обмеження та порушення політичних прав та свобод є свідченням авторитарного та тоталітарного режиму держави (крім законодавчо визначених та нормативно закріплених випадків, в інтересах національної безпеки та громадського порядку).

Цінність політичних прав і свобод полягає у тому, що вони дозволяють громадянам бути активними учасниками суспільно-політичного життя та забезпечують захист їхніх індивідуальних прав. Ці права є основоположними для будь-якого суспільства, яке претендує на статус демократичного.

Згідно зі стандартами міжнародного права, політичні права і свободи мають бути універсальними, тобто доступними для всіх людей незалежно від їхньої раси, ідеології, віросповідання чи соціального статусу. Це означає, що всі громадяни повинні мати однакові можливості для вираження своєї волі та захисту своїх прав. Захист політичних прав і свобод важливий для забезпечення прозорої та справедливої влади, яка діє в інтересах громадян. Важливо, щоб держави та міжнародні організації забезпечували безперешкодну реалізацію та захист політичних права та свободи для всіх громадян, що сприятиме демократичному розвитку всього світового співтовариства.

Література

Фігорнюк І.О. Універсальність прав людини та їх відображення у правовому аспекті. 2023. Національний авіаційний університет. URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/59601/1/%d1%84%d1%96%d0%b3%d0%be%d1%80%d0%bd%d1%8e%d0%ba.pdf

Миронюк О. Визнання універсальності прав людини: декларативні стандарти чи безумовність політики цивілізованої держави. Офіційний сайт юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. URL: https://law.chnu.edu.ua/vyznannia-universalnosti-prav-liudyny/

Гураль Л. Політичні права людини і громадянина в сучасній Україні. *Вісник Прикарпатського університету.* Політологія. 2016. Вип. 10. С. 125–130. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpu_Polit_2016_10_22

Кірсте С. Транспозитивні основи позитивних прав людини. Філософія права і загальна теорія права. 2012. № 2. С. 178–195.

Raz J. Individual Rights in the World Order / Joseph Raz // IVR 24th World Congress «Global Harmony and Rule of Law» (September 15–20, 2009, Beijing, China). Papers. Plenary Session. Beijing, 2009. P. 1–17.

Максимов С. Універсальність прав людини. Філософія права і загальна теорія права № 1/2013. С. 110-117 URL: file:///C:/Users/User/Downloads/183185-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-407359-1-10-20191111.pdf

References

Fihorniuk I.O. (2023). Universalnist prav liudyny ta yikh vidobrazhennia u pravovomu aspekti [Universality of human rights and their reflection in the legal aspect]. Natsionalnyi aviatsiinyi universytet. URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/59601/1/%d1%84%d1%96%d0%b3%d0%be%d1%80%d0%bd%d1%8e%d0%ba.pdf [in Ukrainian].

Myroniuk O. (2022). Vyznannia universalnosti prav liudyny: deklaratyvni standarty chy bezumovnist polityky tsyvilizovanoi derzhavy [Recognition of the universality of human rights: declarative standards or the unconditionality of the policy of a civilized state]. Ofitsiinyi sait yurydychnoho fakultetu Chernivetskoho natsionalnoho universytetu imeni Yuriia Fedkovycha.URL: https://law.chnu.edu.ua/vyznannia-universalnosti-prav-liudyny/[in Ukrainian].

Hural L. (2016). Politychni prava liudyny i hromadianyna v suchasnii Ukraini [Political rights of man and citizen in modern Ukraine]. Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Politolohiia. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpu_Polit_2016_10_22Hural, Liubomyr. «Politychni prava liudyny i hromadianyna v suchasnii Ukraini» (2016). file:///C:/Users/User/Downloads/4175-% [in Ukrainian].

Kirste S. (2012). Transpozytyvni osnovy pozytyvnykh prav liudyny. [Transpositive foundations of positive human rights]. Filosofiia prava i zahalna teoriia prava [in Ukrainian].

Raz J. Individual Rights in the World Order / Joseph Raz // IVR 24th World Congress «Global Harmony and Rule of Law» (September 15–20, 2009, Beijing, China). Papers. Plenary Session. Beijing, 2009. P. 1–17 [in English].

Maksymov S. Universalnist prav liudyny. [Universality of human rights]. Filosofiia prava i zahalna teoriia prava № 1/2013. S. 110-117 URL: file:///C:/Users/User/Downloads/183185-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-407359-1-10-20191111.pdf [in Ukrainian].

Анотація

Косілова О. І., Федірко І. П. **Універсальність політичних прав і свобод. –** Стаття.

У статті проаналізовано суть політичних прав і свобод людини і громадянина на основі визначення їх універсальності як ключової характеристики, визначення природи універсальності політичних прав та їх нормативної та організаційно-правової закріпленості. Сучасний дискурс політичних прав людини відбувається в контексті зародження глобального світового порядку на основі співставлення таких понять, як «універсальність» і «універсальність та типологія правових систем», закріпленні нових форм реалізації політичних прав і свобод. Універсальність політичних прав і свобод проявляється в наявності універсальних міжнародних стандартів які забезпечують універсальне тлумачення та розуміння політичних прав і свобод у різних країнах світу, а також закріплення політичних прав і свобод у внутрішньому законодавстві держав та положень міжнародних договорів. Політичні права та свободи є важливими складовими суспільства, оскільки вони гарантують людям право виражати свою думку, брати участь у політичному житті та впливати на прийняття рішень. Ці права включають свободу слова, право на об'єднання та мирні збори, а також право на участь у виборах. Універсальність політичних прав і свобод означає, що вони мають бути гарантовані всіма країнами незалежно від їх політичної системи чи культурних особливостей. Це важливо для збереження демократії та захисту прав людини. Забезпечення цих прав сприяє підтримці принципів справедливості, рівності та розвитку громадянського суспільства. Особливо важливою є можливість вільного вираження своєї думки, незалежно від політичних переконань чи поглядів. Це сприяє демократії та розвитку суспільства, а також допомагає вирішувати проблеми шляхом відкритого обговорення та діалогу. Тому важливо захищати ці права і свободи для підтримки демократичних цінностей та розвитку суспільства.

Ключові слова: права людини, політичні права, універсальність прав, універсальність та типологія правових систем, демократія, рівність.

Summary

Kosilova O. I., Fedirko I. P. **Universality of political rights and freedoms. –** Article.

The article analyzes the essence of the political rights and freedoms of a person and a citizen based on the definition of their universality as a key characteristic, the definition of the nature of the universality of political rights and their normative and organizational-legal entrenchment. The modern discourse of political human rights takes place in the context of the emergence of a global world order based on the comparison of such concepts as "universality" and "universality and typology of legal systems", establishing new forms of realization of political rights and freedoms. The universality of political rights and freedoms is manifested in the presence of universal international standards that ensure universal interpretation and understanding of political rights and freedoms in different countries of the world, as well as the consolidation of political rights and freedoms in the domestic legislation of states and the provisions of international treaties. Political rights

and freedoms are important components of society because they guarantee people the right to express their opinions, participate in political life and influence decision-making. These rights include freedom of speech, the right to association and peaceful assembly, and the right to vote. The universality of political rights and freedoms means that they must be guaranteed by all countries, regardless of their political system or cultural characteristics. This is important for preserving democracy and protecting human rights. The provision of these rights contributes to the maintenance of the principles of justice, equality and the development of civil society. The ability to freely express one's opinion, regardless of political beliefs or views, is especially important. It promotes democracy and societal development, and helps solve problems through open discussion and dialogue. Therefore, it is important to protect these rights and freedoms in order to support democratic values and the development of society.

Key words: human rights, political rights, universality of rights, universality and typology of legal systems, democracy, equality.